

Олена М. Антонова

ОСНОВНІ ТИПИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто різні аспекти поняття «негативний вплив на економічну безпеку підприємства». Наведено вдосконалену класифікацію ризиків, яка більш комплексно відображає їх характеристики.

Ключові слова: економічна безпека підприємства; ризики; класична теорія ризику; неокласична теорія ризику; зовнішнє та внутрішнє середовище.

Табл. 1. Літ. 16.

Елена М. Антонова

ОСНОВНЫЕ ТИПЫ И ХАРАКТЕРИСТИКА НЕГАТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены различные аспекты понятия «негативное воздействие на экономическую безопасность предприятия». Приведена усовершенствованная классификация рисков, более комплексно отражающая их характеристики.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия; риски; классическая теория рисков; неоклассическая теория рисков; внешняя и внутренняя среда.

Olena M. Antonova¹

BASIC TYPES AND DESCRIPTION OF NEGATIVE INFLUENCE UPON ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE

Different aspects related to the interpretation of the negative influence upon economic security of an enterprise are considered. Advanced classification of risks is presented providing deeper insights into their nature and characteristics.

Keywords: enterprise economic security; risks; classical risk theory; neoclassical risk theory; external and internal environment.

Постановка проблеми. Стратегія, що розробляється на підприємстві з метою забезпечення його економічної безпеки, має базуватися на компетентній оцінці наявних можливостей і загроз. Специфіка економічної ситуації в країні, а також недосконалість існуючих класифікацій і характеристик ризиків на сьогоднішній час, виступають основою для удосконалення класифікації ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі існує безліч визначень поняття «ризик» і, відповідно, його класифікацій. Основні підходи до визначення ризику розглянуто і проаналізовано в [1; 3; 7–9; 12]. Наприклад, ризик сприймається тільки як збиток. Згідно з іншою теорією, виділяють 3 основні види ризику: ризик підприємця; ризик кредитора; ризик зміни вартості грошової одиниці тощо.

Невирішені частини загальної проблеми. Проблема полягає в недосконалості комплексного підходу до оцінки ризиків як негативного впливу на економічну безпеку підприємства.

---

¹ National Academy of Management, Kyiv, Ukraine.

Мета дослідження полягає в розробці комплексної класифікації ризиків на основі існуючих підходів до їх систематизації.

Основні результати дослідження. Запорукою успіху підприємницької діяльності є вибір оптимальних рішень з урахуванням впливу політичних, економічних, соціальних, культурних та інших чинників, що регулюють роботу підприємства у визначений момент часу.

Сучасний стан ринкової економіки характеризується значною мірою невизначеності, що не дозволяє однозначно будувати прогнози відносно майбутнього стану підприємства. При розгляді усіх параметрів забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно брати до уваги можливі дії як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Кожна подія, яка відбувається, має певну міру невизначеності і, отже, незалежно від бажання, підприємству доводиться випробовувати вплив різних, як позитивних, так і негативних чинників, властивих існуючій економіці й обраному напрямку діяльності.

Під «загрозою» ми розумітимемо негативну дію внутрішніх і зовнішніх чинників на підприємство, тоді як «ризик» – це можливе відхилення від намічених результатів, як в позитивний бік, так і в негативний. Виходячи з визначення, загроза є складовою ризику, тому ми надалі розглядатимемо саме ризику.

Слово «ризик» перекладається як ухвалення рішення, результат якого невідомий [15]. У сучасній теорії ризику чітко виокремлюються два протилежні погляди на трактування даної категорії – класичний, представниками якого є Дж. Міль [11] та Н.У. Сеньйор [16], і неокласичний, прибічниками якого були Дж. Кейнс [4], А. Маршалл [10], А. Пігу [14]. Принципові розбіжності походять із різного сприйняття характеру співвідношення між непевністю та ризиком.

Ось деякі підходи до визначення поняття ризик:

- *класична теорія* (представники – Дж. Міль [11, 22], Н.У. Сеньйор [16]). Згідно з цією теорією, ризик ототожнюється з математичним очікуванням втрат, які можуть відбутися в результаті прийняття рішення, тобто ризик – це збиток, спричинений здійсненням цього рішення;

- *неокласична теорія* (представники – А. Маршалл [10], А. Пігу [14, 445]). В основі цієї теорії лежить припущення про те, що підприємець працює в умовах невизначеності і прибуток отримує не завжди. Неокласична теорія передбачає, що генетичні корені ризику первинно виникають у невизначеності, яка є особливим об'єктивним станом, що згодом викликає суб'єктивне сприйняття небезпеки – непевність. Такий підхід дозволяє розуміти етимологію ризику як економічної історико-логічної категорії, в якій невизначеність і незнання обумовлюють появу об'єктивної непевності, що сприймається суб'єктами діяльності як стан відчуття небезпеки. У свою чергу, така суб'єктивно усвідомлена небезпека і є ризиком [9];

- *кейнсіанська теорія* [4] – обґрунтовує необхідність введення «витрат ризику» для покриття можливого відхилення дійсного прибутку від очікуваного. Виділено 3 основні види ризику: ризик підприємця або позичальника; ризик кредитора; ризик зміни вартості грошової одиниці. Також саме в цій теорії доводиться, що ризик ніколи не може мати нульового значення, тобто:

при ухваленні будь-якого рішення і діючи в ситуації невизначеності, необхідно пам'ятати, що ризик буде присутнім обов'язково. Таким чином, поставлена мета не буде досягнута в запланованому обсязі;

- *фундаментальний підхід* (представник – Ф. Найт [12]). На відміну від попередньої теорії, тут виділяються два види ризику: ризики, які можна передбачити, прорахувати і застрахувати; ризики, які не можна передбачити та/або прорахувати.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз класичних та неокласичних поглядів на сутність категорії «ризик», авторська розробка

Складова теорії ризику	Класична теорія ризику	Неокласична теорія ризику
Етимологічне джерело ризику	Непевність	Небезпека
Онтологічна сутність ризику	Імовірність отримання збитків і затрат від обраного рішення та стратегії діяльності	Імовірність відхилення від поставлених цілей
Співвідношення понять «ризик» та «непевність»	Ототожуються	Розмежовуються

У разі настання будь-якої ризикової ситуації можливе отримання трьох видів результатів: позитивного; нейтрального; негативного.

Ризик має наступні характеристики:

- ризик має місце тільки у тому випадку, коли існує необхідність ухвалення рішення, оскільки будь-яке рішення приймається в ситуації невизначеності;

- ризик має місце тільки по відношенню до майбутнього;

- для кожного підприємства або учасника якого-небудь проекту ризик індивідуальний, як в якісному, так і в кількісному вираженні.

Існує безліч підходів до систематизації ризиків [1–3; 8; 13]. Виходячи з них, представляємо *комплексну класифікацію*:

1. За можливістю запобігання:

- неможливість запобігання (війни, катастрофи, стихійні лиха);

- можливість запобігання.

2. За вірогідністю настання:

- неправдиві (штучно сформовані загрози за відсутності реальної основи для їх здійснення);

- вірогідні (існує реальна можливість настання);

- маловірогідні (майже відсутня реальна можливість для настання);

- приховані (неможливо або досить складно виявити загрозу).

3. За способом впливу на ризик:

- уникнення ризику – можливе при ліквідації бізнесу взагалі. При виборі такого способу необхідно тверезо оцінити співвідношення вірогідності втрат при виконанні загрози і ліквідації бізнесу;

- ухилення від ризику – створюється система запасів і резервів промислового підприємства. Ці резерви створюються із засобів виробництва і предметів споживання, тимчасово вилучених з виробничого процесу. Резервуючи тимчасово вільні ресурси, підприємство використовує їх в кризових ситуаціях;

- запобігання ризику – передбачає постійний моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Цей метод полягає у зборі й аналізі поточної інформації, зіставлення її з аналогічними періодами розвитку і визначення можливих змін в майбутньому;

- передача ризику. Це найпоширеніший метод впливу на ризик. У той же час слід пам'ятати, що не завжди ці методи можуть мати місце. Наприклад, це неможливо у разі випуску підприємством нової продукції або освоєння нових технологій. Такі ситуації страхові компанії не беруть до розгляду. При нестраховому ризику слід використати інший метод впливу на нього. Передача ризику припускає: передачу ризику у вигляді залучення сторонніх організацій як гаранта. У цій якості можуть виступати промислові підприємства, банки, інвестиційні компанії, що несуть частину відповідальності;

- страхування від можливих втрат очікуваного прибутку або неотримання передбачуваного доходу, страхування інвестицій, зміни курсів валют тощо, тобто передача ризику страховим компаніям [5];

- локалізація ризику. Ці методи використовують тільки в тих випадках, коли є можливість конкретизувати джерела ризику. Після виділення найбільш небезпечного етапу або ділянки діяльності вдається його контролювати і таким чином знизити або взагалі уникнути наслідків його впливу. Для цього використовується: створення венчурних підприємств або спеціальних структурних підрозділів для виконання ризикових операцій (наприклад, інноваційні розробки). Тоді на цих підприємствах локалізуються найбільш ризиковані частини проекту, контроль і необхідну допомогу якої надає «материнська» компанія;

- лімітація полягає у встановленні ліміту, тобто граничних сум витрат, продажів, кредиту тощо;

- зниження ступеня ризику – найбільш гнучкі інструменти дії на ризик. До них відносяться різні методи розподілу або диверсифікації ризику: зниження ступеня ризику припускає розподіл ризику між його учасниками. Це можливо у сфері взаємодії між споживачами, постачальниками або партнерами. Наприклад, диверсифікація інвестицій припускає процес розподілу коштів, що інвестуються, між різними об'єктами вкладення капіталу, які не пов'язані між собою; диверсифікація структури споживачів означає взаємодію з різними споживачами і на декількох товарних ринках;

- відсовування ризику – вибір партнера, для якого загроза не існує або мінімальна;

- хеджування [8] (від англ. hedge – страховка, гарантія) – позиція по термінових угодах, що встановлюється на одному ринку для компенсації дії цінних ризиків рівною, але протилежною терміною позицією, на іншому ринку. Хеджування здійснюється з метою страхування ризиків зміни цін;

- диверсифікація – процес розподілу капіталу між різними областями впливу, безпосередньо пов'язаними між собою. Вона дозволяє уникнути частини ризику при розподілі капіталу між різними сферами діяльності;

- при спільному веденні робіт декількох підприємств – чітке розмежування обов'язків і прав між сторонами, а також умови переходу робіт і відповідальності від одного учасника до іншого.

4. За причиною виникнення:

- зовнішні (не пов'язані з діяльністю підприємства: невизначеність зовнішнього середовища породжує невизначеність функціонування підприємства як суб'єкта ринку, причому ця невизначеність не залежить від підприємства). До них відносяться: зовнішньоекономічний ризик; валютний ризик; страховий ризик (нестабільність державної влади); форс-мажорний ризик (війни, катаклізми тощо); ризик зміни ринкового середовища; природно-кліматичний ризик; інформаційний ризик; інноваційний ризик; законодавчий ризик тощо);

- внутрішні (обумовлені діяльністю підприємства: транспортні ризики; збутові ризики; ресурсні ризики; ризики зберігання готової продукції; управлінський ризик; постачальницький ризик; виробничий ризик; аналітичний ризик; фінансовий; портфельний (зміна умов контракту, неправильний підбір фінансових інструментів тощо).

5. За місцем виникнення:

- ринковий;
- власний, який у свою чергу поділяється на: ризик погіршення фінансового стану; ризик втрати положення на ринку; ризик недостатньої диверсифікації (територіальної, виробничої, збутової); ризик низької якості управління.

6. За наслідками:

- допустимий ризик (ризик рішення, в результаті нездійснення якого підприємству загрожує втрата прибутку; в межах цієї зони підприємницька діяльність зберігає свою економічну доцільність, тобто втрати мають місце, але вони не перевищують розмір очікуваного прибутку);

- критичний ризик (ризик, за якого підприємству загрожує втрата виручки; характеризується небезпекою втрат, які свідомо перевищують очікуваний прибуток і в крайньому випадку можуть призвести до втрати усіх засобів, вкладених підприємством у проект);

- катастрофічний ризик (ризик, за якого виникає неплатоспроможність підприємства; втрати можуть досягти величини, що дорівнює вартості майнового стану підприємства, а також ризик, пов'язаний з прямою небезпекою для життя людей або виникненням екологічних катастроф).

7. За часом виникнення: ретроспективні ризики; поточні ризики; перспективні ризики.

8. За видами можливого збитку:

- ризик, який несе прямий збиток (ризик неотримання прибутку в результаті якої-небудь події, наприклад, ризик несплати боргу або невиконання зобов'язань);

- ризик упущеної вигоди (ризик настання непрямого фінансового збитку або недоотримання вигоди в результаті нездійснення якого-небудь заходу);

- ризик зміни вигоди (пов'язані зі змінами, наприклад, відсотків по кредитах, дивідендів тощо).

9. За можливістю прогнозування:

- передбачувані (ті, які можна передбачити в результаті ретроспективного аналізу);

- непередбачувані (які неможливо передбачати).

10. За об'єктом посягання: фінанси; майно; імідж; інформація; особа; виробничий процес (усі види діяльності підприємства).

Лише за умови комплексного дослідження сукупності усіх вище перелічених характеристик ризиків аналіз негативного впливу на економічну безпеку підприємства може стати ефективним інструментом при ухваленні необхідних управлінських рішень.

Висновки. Забезпечення економічної безпеки — це гарантія незалежності, умова стабільності та ефективної життєдіяльності, запорука успіху країни, підприємства, особи. Представлена класифікація ризиків допоможе проаналізувати стан зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, без чого неможлива діагностика його стану та перспектив розвитку.

1. *Альїн А.П.* Грані економічного ризику. — М.: Знание, 1991. — 112 с.
2. Економічна безпека підприємства в умовах кризового розвитку: Навч. посібник / Під ред. М.А. Бендикова. — К.: Книжкове видавництво НАУ, 2007. — 435 с.
3. *Каминский А.Б.* Економічний ризик та методи його вимірювання. — Донецьк: Козаки, 2002. — 120 с.
4. *Кейнс Дж.М.* Общая теория занятости, процента и денег / Пер. с англ. проф. Н.Н. Любимова; Под ред. д.э.н., проф. Л.П. Куракова. — М.: Гелиос АРВ, 2002. — 352 с.
5. *Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко А.М.* Економічна безпека підприємства: суть і механізм забезпечення: Монографія. — К.: Либра, 2003. — 280 с.
6. *Корх О.М., Кулик Г.Ю.* Феномен ризику як об'єкт осмислення в теорії державного управління // Вісник Академії митної служби України.— Серія: Державне управління.— 2011.— №1.— С. 18–24.
7. *Куркин Н.В.* Управління економічною безпекою розвитку підприємства: Монографія. — Донецьк: Арт-прес, 2004. — 452 с.
8. *Лапуста М.Г., Шаршукова Л.Г.* Ризики в підприємницькій діяльності: Навч. посібник. — М.: Инфра, 1998. — 224 с.
9. *Лук'янова В.В., Головач Т.В.* Економічний ризик: Навч. посібник. — К.: Академвидав, 2007. — 464 с.
10. *Маршалл А.* Принципы экономической науки / Пер. с англ. — М.: Прогрес, 1993. — 594 с.
11. *Миль Дж.С.* Основы политической экономики и некоторые аспекты их приложения к социальной философии. — М.: Прогресс, 2005. — 352 с.
12. *Найт Ф.Х.* Ризик. Невизначеність і прибуток. — М.: Справа, 2003. — 359 с.
13. *Олифіров А.В., Бабкін Д.А.* Управління власними ризиками підприємства: Монографія / Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М.И. Туган-Барановського. — Донецьк, 2008. — 160 с.
14. *Пигу А.* Экономическая теория благосостояния. — М.: Прогресс, 1985. — Т. 1. — 512 с.
15. *Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.* Сучасний економічний словник. — М.: Инфрам, 2004. — 480 с.
16. *Senior, N.W.* (1850). Political Economy. London.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2014.